

СПЕЦИФІКА СПІЛКУВАННЯ ПЕДАГОГА ІЗ ДІТЬМИ, ТРАВМОВАНИМИ ВІЙНОЮ

Надія Сеньовська,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
E-mail: ipp56@tnpu.edu.ua

Тетяна Скуратко,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
E-mail: tanyabidov@gmail.com

Незважаючи на кількарічну інформаційну роботу, велика кількість громадян України досі асоціюють інклюзивну освіту як феномен, що має стосунок виключно до осіб з інвалідністю. Проте, і в академічних колах, і серед педагогів-практиків загальновизнаним є факт: «діти, які потребують інклюзивної освіти, можуть і не мати інвалідності, але вони мають ООП» [1, с. 10]. В умовах війни такими здобувачами освіти, безумовно, є ті неповнолітні українці, котрі отримали більш чи менш явну психотравму.

Необхідно зауважити, що колективну травму війни зараз має весь український соціум – це «психічна травма, отримана групою людей будь-якого розміру, аж до цілого суспільства, унаслідок якихось катастрофічних подій або злочинних дій політичних чи інших соціальних суб'єктів» [2, с. 57]. Її специфіка полягає в тому, що вона «стосується і безпосередніх учасників непростих подій, і людей, що особисто їх не переживали» [3, с. 470]. Відповідно, усі, хто має стосунок до освітнього процесу в сучасній Україні, так чи інакше травмовані війною. Можна сказати, що здобувачі освіти у переважній більшості мають ООП. Іноді це очевидно – якщо дитина перебувала деякий час в зоні бойових дій, під окупацією, або хтось

із її близьких воює, пропав безвісти, у полоні, або загинув. Але часто і педагоги, й самі здобувачі освіти підсвідомо ігнорують той простий факт, що російська агресія зачепила й травмувала кожного, без винятків. Тому так важливо і педагогічним працівникам, і батькам бути уважнішими, добрішими як одне до одного, так і до наших дітей.

Немає сумніву, що фахову психологічну допомогу має надавати підготовлений спеціаліст – психолог, психотерапевт. Однак, педагоги в сучасних умовах війни (яка відчувається навіть у тилу) зобов'язані сформувати базові навички психологічної підтримки, адже вони можуть стати в нагоді, буквально, у будь-який момент. Посібники та інші матеріали для надання базової психологічної допомоги через розмову розробляє команда українського волонтерського проєкту «Як ти, брате?» [4]. Враховуючи досвід педагогічної та освітньої волонтерської діяльності (проєкт «Патріотичні й небайдужі» [5]), рекомендуємо українським вчителям звернути увагу на зміст посібників, де пропонуються прості й логічні алгоритми взаємодії, спілкування та підтримки у цей складний воєнний час.

Перший посібник, який, на нашу думку, можна порекомендувати і вчителям, і батькам, – «Як ти, сонечко? Як розмовляти з дітьми під час війни» [6]. Адже «Дітям потрібно допомагати навіть тоді, коли й самим дорослим потрібна допомога, оскільки саме дорослі відповідальні за стан дітей» [6, с. 7]. На думку авторів, зараз, у час воєнного лихоліття, важливо давати маленьким українцям приклад взаємної уважності й допомоги: «Якщо батьки показують, що в складних ситуаціях вони намагаються підтримувати одне одного, більше довіряти одне одному і триматися разом, то й дитина теж буде вважати близькі стосунки цінним ресурсом для подолання труднощів» [6, с. 7]. Вважаємо, що це стосується усіх значимих дорослих, і педагогів – також. Можна рекомендувати матеріали посібника для підготовки до батьківських зборів, обговорення на педрадах, фахових семінарах і, безумовно, для щоденного застосування

цих порад самими учителями й вихователями. Посібник допоможе педагогічним працівникам провести своєрідну невелику самодіагностику. Адже якості, необхідні для спілкування з вихованцями зараз, потрібні й в інших ситуаціях:

- 1) щирість (чесно ділитися з дітьми актуальною інформацією, фактами без надмірних емоцій; вказувати, що ви знаєте не все);
- 2) реалістичність (казати правду не лише вихованцям, але й собі; визнавати власний страх і розгубленість), адже дитина «чекає від вас адекватності, а не моментальних правильних рішень» [6, с. 17];
- 3) готовність до взаємного обміну (дітям треба на власному прикладі демонструвати як говорити і що робити для взаємної підтримки);
- 4) відповідальність (пояснювати, що в умовах загрози рішення приймає дорослий, а дитина може допомогти й підтримати, це дуже важливо).

Посібник легкий для сприймання і містить твердження, які стимулюють та надихають: «Для спілкування з дітьми насамперед потрібні не навички, а бажання. Дитині дуже важливо отримати під час розмови всю вашу увагу» [6, с. 19].

Другий посібник, який може бути корисний саме педагогам, зокрема, керівникам – це «Тактична комунікація для закладів освіти: як спілкуватися з учнями та їхніми батьками під час війни» [7]. Команда волонтерського проєкту «Як ти, брате?» дослідила як саме повномасштабна війна вплинула на роботу закладів освіти в Україні, що змінилося у їхній роботі після 24 лютого 2022 р., і як саме окремі українські педагоги вже справляються з новими викликами, які напрацювання можна порекомендувати назагал. Адже «Коли батьки знають, що їхні діти в надійних руках, що про них піклуються і дбають про їхню безпеку, вони можуть зробити більше для перемоги. Коли вчителі знають, що робити в складних ситуаціях та як їх запобігти, вони відчують себе спокійніше і можуть цей спокій передати учням та їхнім батькам» [7, с. 6].

Колектив будь-якого закладу освіти, очевидно, має перебудовувати свою діяльність, виходячи з того, що повномасштабне вторгнення трансформувало життя нашої країни та її громадян: «Ми опинилися в новій реальності, під яку змушені підлаштуватися. Ми стали іншими людьми, тому маємо враховувати як зміни навколо, в інших, так і власні зміни, у нас самих» [7, с. 8].

Педагоги повинні зважати на те, що в будь-якій групі/класі неминуче опиняються разом діти з дуже різним травматичним досвідом, який «може бути як джерелом конфліктів, так і можливостями для взаємної підтримки» [7, с. 9]. Крім того, у них, а також в дорослих «проявляється хронічна виснаженість через воєнні дії» [7, с. 10], що призводить до труднощі у спілкуванні, чутливості до проявів неповаги, гострому сприйнятті простих ситуацій, конфліктів, відчуження, апатії. Всі три категорії, дотичні до освітнього процесу (педагоги, здобувачі, їхні батьки) «через війну отримують багато складного досвіду, який не встигають осмислювати й проговорювати» [7, с. 11] і тепер у комунікації зросла кількість чутливих тем, на обговорення яких потрібна попередня згода (День матері, День батька, День сім'ї, вшанування полеглих героїв, сімейні цінності й багато інших, які раніше були цілком звичайними). Фактично, будь-що може стати «тригером», який нагадає про болісний досвід. Водночас, автори посібника радять не відмовлятися від комунікації через страх ненавмисно зачепити людину. Навпаки, дружнє й відкрите спілкування може допомогти знизити негативний ефект. Існують різні способи досягти цього, перш за все – використання домовленостей (створюють відчуття безпеки) і прохань (підвищують рівень довіри).

Таким чином, тактика спілкування у закладі освіти (усіх рівнів: від дошкільної до вищої) передбачає чотири кроки:

- 1) встановити правильну дистанцію («Я поруч, зараз ти в безпеці»);
- 2) визнати свої труднощі («Зараз моє завдання ось у цьому, але мені складно з...»);

- 3) попросити про конкретну допомогу («Зараз мені потрібна допомога»);
- 4) чесно визнати користь («Дякую! Тепер мені легше/спокійніше/стало краще») [7].

Різний досвід, спричинений травмами війни, часто провокує конфлікти. У закладах освіти педагоги, очевидно, повинні й самі утримуватися від конфронтації одне з одним та з батьками, і працювати із напругою між вихованцями. У час війни це доволі непросто. Частіше всього спроби переконати дітей поводитися інакше не дають результату. А тиск провокує додатковий спротив. Автори посібника наголошують на тому, що «найчастіша причина конфліктів – непорозуміння, яке відбувається через різні погляди, різний досвід і стрес, тож з непорозумінням і треба працювати» [7, с. 26]. Універсальним рішенням вони називають «прояснити мотиви та обставини кожної зі сторін конфлікту» [7, с. 26]. Також суттєві проблеми в комунікації можуть виникнути через надмірну або недоречну відвертість дітей, які мають природну потребу поділитися власним травматичним досвідом. Окремий блок «проблемної взаємодії» становлять вихованці «закриваються», уникають спілкування. Усі ці випадки потребують певної стратегії, яка має бути реалізована цілим педагогічним колективом. Дуже добре зарекомендувала себе профілактика, яка здійснюється шляхом організації для кожної дитини кількох груп спілкування з різним рівнем близькості (клас, гурток, команда для виконання певного доручення), створення всім безпечного простору (де можна зберігати речі) й можливостей для часу на самоті, проговорення заздалегідь прикладів потенційних конфліктів.

Таким чином, специфіка спілкування педагога з дітьми, травмованими війною, передбачає турботу, відвертість, спільну діяльність і творення нової комунікативної культури, де потреби кожного (і дорослих, і дітей) будуть визнані, враховані й вестиметься пошук шляхів для їх задоволення.

Список використаних джерел:

1. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.
2. Горностай П. Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології. *Проблеми політичної психології*. 2018. 21(1). С. 54–68. Available online: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol21-Year2018-5>
3. Senovska N. Nestaiko I. Psychoanalysis and patriotic education in modern Ukrainian pedagogy. *Modern approaches to ensuring sustainable development*. Edited by Valentyna Smachylo and Oleksandr Nestorenko. The University of Technology in Katowice Press, 2023. С. 469–477. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/31463>
4. Як ти, брате? Офіційний сайт волонтерського проєкту. URL : <https://yakty.com.ua/>
5. Освітній волонтерський проєкт «Патріотичні й небайдужі»: офіційна сторінка. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555874657142>
6. Як ти, сонечко? Як розмовляти з дітьми під час війни: посібник з психологічної допомоги / Антон Семенов та інші. К., 2023. 40 с. URL: <https://yakty.com.ua/shop>
7. Тактична комунікація для закладів освіти: як спілкуватися з учнями та їхніми батьками під час війни : посібник / Антон Семенов та інші. К., 2024. 42 с. URL: <https://yakty.com.ua/shop>